

**ДОСВІД ТРАНСФОРМАЦІЙ ВИЩОЇ ОСВІТИ ХАРКІВСЬКОГО
РЕГІОНУ ЗА РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ДОБИ (1917 – 1921 рр.):
СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ**

О.А. Іванова, Д.В. Підлісний

nir@nua.kharkov.ua

*Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»,
Харків, Україна*

На сучасному етапі система вищої освіти України та, зокрема, Харківського регіону зазнає постійного реформування, в умовах якого ми аж ніяк не можемо нехтувати історичним досвідом культурно-освітніх трансформацій в Україні та світі. У тому числі це стосується досвіду освітньої розбудови за доби революції 1917-1921 рр., котра стала одним з визначальних етапів вітчизняного історичного поступу. Протягом революційної доби вища школа Харкова та України зазнала вкрай складних та суперечливих трансформацій, котрі стали наслідками реалізації політики як національних, так і загальноросійських урядів. Додаткової актуальності тема нашого дослідження також набуває з огляду на те, що проблема розвитку вищої освіти Харкова у 1917-1921 рр. досі не була предметом спеціального розгляду. Окремі питання розвитку харківської вищої школи за революційної доби висвітлюються в колективній монографії «Історія міста Харкова ХХ ст.» [1], в якій пропонується комплексний аналіз культурно-освітнього життя Харкова у вищезгаданий період, та нарисах історії окремих вишів, зокрема, Харківського університету [2; 3; 4].

На початку ХХ ст. Харків, як і сьогодні, мав статус одного з найбільших освітніх центрів не лише України, але й усієї Східної Європи. Станом на початок 1917 р. в Харкові працювало сім різнопрофільних вишів, в яких навчалося понад 8 тис. студентів [5, с. 22-168]. Слід відзначити, що за цими показниками Харків посідав четверте місце в Російській імперії, поступаючись лише Москві, Петрограду та Києву. Демократизація всіх сфер суспільного життя, яка розпочалася після лютневих подій 1917 р., позначилась і на розвитку вищої освіти Харкова. Протягом березня – жовтня 1917 р. російським Тимчасовим урядом було прийнято низку нормативних актів, в яких закріплювалося максимальне розширення автономії навчальних закладів і ліквідація гендерних, релігійних і станових обмежень права на одержання вищої освіти (зокрема, жінки одержали рівне із чоловіками право на вступ до державних університетів). Лібералізація громадського життя також сприяла відкриттю нових навчальних закладів за громадською й приватною ініціативою. Так, у червні 1917 р. викладачами Ново-Александрівського інституту сільського господарства й лісівництва було відкрито Вищі жіночі

сільськогосподарські курси [4]. Видатною подією в культурно-освітньому житті Харкова стало відкриття консерваторії, яка влітку 1917 р. була створена на базі Харківського музичного училища [6]. 16 жовтня 1917 р. у Харкові також було відкрито Польські вищі курси, котрі стали одним з перших вишів, створених з метою задоволення національно-культурних запитів національних меншин [7].

Революційні події 1917 р. обумовили підйом українського національного руху. Навесні 1917 р. з боку національної інтелігенції пролунала вимога українзації вищої школи, з якою, зокрема, виступила група викладачів та студентів Харківського університету на чолі із проф. М.М. Сумцовим [8], а вже влітку Тимчасовий уряд дозволив відкриття кафедр української історії й філології в Харківському університеті. Процеси українзації системи освіти інтенсифікувалися в період перебування Харківщини під владою національних урядів України – Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського й Директорії. Міністерствами освіти УНР і Гетьманату було розроблено низку програм і законопроектів щодо українзації вищої школи. Натомість, внаслідок короткостроковості перебування національних урядів при владі ці плани було реалізовано не повністю. На практиці процеси українзації вищої школи Харкова в дорадянський період, в основному, було зведено до відкриття 3-х кафедр українознавства на історико-філологічному та юридичному факультетах університету [2, с. 286]. Також навесні 1918 р. у Харкові було створено народний український університет, котрий мав на меті популяризацію українських традицій та культури. На перший рік роботи університету було заплановано читання таких курсів, як історія України, історія української літератури, українська мова, всесвітня історія, мовознавство [9].

Радикальні зміни принципів організації й функціонування системи освіти Харківської губернії відбулися в період встановлення влади більшовиків. Провідними напрямками радянського реформування вищої школи стала реалізація політики пролетаризації студентського контингенту та ліквідація автономії вищої школи. З початку 1920 р. в УРСР почалася реалізація нових принципів функціонування вищої школи, які полягали в її переорієнтації на підготовку фахівця вузького профілю. У рамках даної політики протягом 1920-1921 рр. докорінної реорганізації зазнала як система вищих навчальних закладів, так і організація навчального процесу у вищій школі. Протягом 1920-початку 1921 рр. у Харкові було ліквідовано більшість дореволюційних вишів, у тому числі, Харківський університет [1]. Щодо навчального процесу, то він зазнав крайнього ступеню раціоналізації. На перший план вийшло формування суто практичних знань та вмінь, тоді як читання дисциплін теоретичного та світоглядного характеру було зведено до мінімуму.

Аналізуючи розвиток вищої школи Харкова в період 1917-1921 рр., не можна не відзначити, що вони проходили у вкрай несприятливих суспільно-політичних і соціально-економічних умовах. Такі чинники, як політична нестабільність, інфляція, перебої з тепло й енергозабезпеченням, вже в 1917 р. поставили роботу провідних вишів під погрозу зриву. За таких умов вища школа була змушена шукати додаткових фінансових ресурсів та переходити на

режим жорсткої економії коштів. Вже у 1918 р. низка харківських вишів (у тому числі, й університет) були змушені істотно підняти оплату за навчання [9]. Нормальною практикою також стало скорочення осіннього семестру, котре давало можливість витратити менше коштів на опалення аудиторного фонду [2, с. 316]. Протягом 1917-1921 рр. також катастрофічно погіршилися умови життя студентства та професури.

Реалізоване дослідження дозволяє зробити висновок, що протягом 1917-1921 рр. вища школа Харкова зазнала безпрецедентних змін, котрі повністю змінили її обличчя. Реформи урядів революційної доби торкнулись всіх без виключення компонентів системи вищої освіти – від управління вишами до змісту навчального процесу. При цьому в основу цих реформ було покладено принципово різні освітні доктрини, серед яких ліберальна, національна, раціоналістична тощо. Вкрай цікавим також є досвід функціонування харківських вишів в екстремальних політичних та соціально-економічних умовах. Адже, протягом майже всього періоду 1917-1921 рр. система навчальних закладів Харківщини продовжувала, хоча й з перервами, але функціонувати. Останнє стало можливим, насамперед, завдяки громадянській позиції професорсько-викладацької спільноти, яка, незважаючи на важкі умови праці, катастрофічне падіння рівня життя й невпевненість у завтрашньому дні, прагнула продовжувати служіння справі науки та освіти.

Список використаних джерел: 1. *История города Харькова XX столетия* / А.Н. Ярмыш, С.И. Посохов, А.И. Эпштейн [и др.]. – Х. : Фолио : Золотые страницы, 2004. – 686 с. 2. *Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років* / В.С. Бакіров, В.П. Духопельников, Б.В. Зайцев. – Х. : Фолио, 2004. – 750 с. 3. *Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Історія розвитку. 1885–2010* / за ред. В.І. Ніколаєнка. – Х. : НТУ «ХПИ», 2010. – 408 с. 4. *Павлова Т.Г. Вищі жіночі курси сільського господарства та лісівництва в Харкові (1917–1919 рр.)* / Т.Г. Павлова // *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Історія України.* – 2008. – Вип.11 – С.39–43. 5. *Иванов А.Е. Высшая школа России в конце XIX – начале XX века* / А.Е. Иванов. – М. : АН СССР, 1991. – 392 с. 6. *Харьковская консерватория Русского музыкального общества* // *Южный край.* – Х., 1918. – 12 июля. 7. *Потапенко М.В. Польська національна освіта у Наддніпрянській Україні в добу Центральної ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.)* / М.В. Потапенко // *Література і культура Полісся.* - Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. - Вип. 56. - С. 243-258. 8. *Вимоги викладачів університету* // *Рідне слово.* – Х., 1917. – 8 квітня. 9. *Народный университет* // *Южный край.* - 1918. - 28 мая.